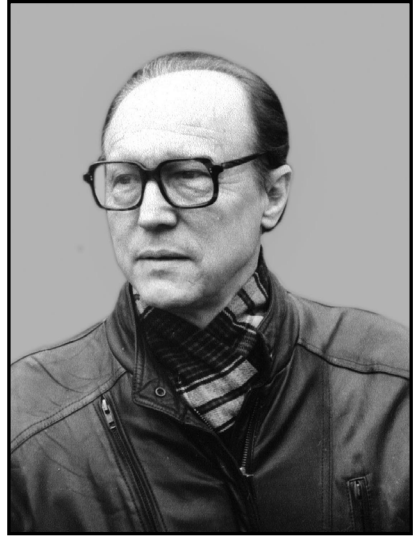

PAUL H. STAHL
(1925-2008)

La începutul toamnei, mai precis pe data de 16 septembrie 2008, academicianul Paul H. Stahl ne-a părăsit pentru totdeauna. Ne obișnuisem atât de mult cu prezența sa tonică, binefăcătoare, cu rafinamentul omului de știință și permanenta lui disponibilitate sufletească, încât aveam senzația că ne va rămâne în preajmă încă multă vreme.

Ne plăcea să-l știm în plină activitate, drămuindu-și mereu timpul, pe care, în ultimii cincisprezece ani, și-l împărțea între București și Paris. Ne bucuram să-i descoperim cărțile pe

rafturile librăriilor, ori să primim, cu mare promptitudine, studiile și revistele pe care le publica în capitala Franței. I-a sosit însă, pe neașteptate, misterioasa „carte domnească” de la străbuni și a pornit, solitar, pe drumul fără întoarcere. S-a dus în lumea umbrelor, să întregască dinastia unui neam de cărturari, care au slujit cultura română, cu devotament, mai bine de un veac și jumătate: Joseph Stahl, Henric J. Stahl, Henriette Yvonne Stahl, Henri H. Stahl ș.a.

Paul H. Stahl a venit pe lume în primăvara lui 1925. Bunicul său, unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Nicolae Iorga, a plecat voluntar pe frontul Primului Război Mondial, de unde s-a întors rănit. Tatăl și-a închinat întreaga viață cunoașterii aprofundate a satului nostru tradițional, iar cel despre care vorbim și-a făcut o profesie de credință din integrarea permanentă a spiritualității românești în contextul european. A fost unul din cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii Sociologice de la București, ale cărei principii teoretice și metodologice și le-a însușit temeinic și le-a aplicat, nuanțându-le de-a lungul întregii sale activități.

Primele întâlniri cu monografiștii lui Dimitrie Gusti datează din anii copilăriei. La vârsta de șase ani își petrecea vara în satul fâgărășean

Drăguș, unde Henri H. Stahl, tatăl său, împreună cu Constantin Brăiloiu, Traian Herseni, Mircea Vulcănescu, Ștefania Cristescu-Golopenția, Xenia Costa-Foru și atâția alții radiografiau realitățile socioculturale și economice din așezarea menționată. Privea uimit la bătrânii satului, urmărindu-i cum se rânduiau cumiți în fața pâlniei fonografului Edison, acea fascinantă „mașină care cânta înapoi”, cum au numit-o sătenii din Nerejul Vrancei.

Peste numai câțiva ani, se afla în localitatea Șanț din apropierea Munților Rodnei. Era cea de a noua așezare în care descindeau monografiștii Școlii Sociologice bucureștene. Paul H. Stahl călătorise în aceeași mașină cu Dimitrie Gusti, „domnul ministru”, pe care țărani năsăudeni, îmbrăcați în straie de sărbătoare, îl întâmpinau cu căldură în fiecare sat. Galeria de oameni și locuri continua să se îmbogățească. La paisprezece ani străbătea deja satele din Țara Oltului, ajutându-l pe Valer Butură să-și strângă materialul pentru lucrarea sa privitoare la etnobotanică.

Cum era și de așteptat, după absolvirea studiilor liceale, s-a înscris la Facultatea de Filosofie a Universității din București, secția Sociologie. S-a instruit cu dascăli reputați, precum Dimitrie Gusti, Nicolae Petrescu, Gheorghe Focșa, Henri H. Stahl ș.a. A fost coleg de serie cu Paul Petrescu, de care a rămas apropiat până la sfârșitul vieții. La încheierea studiilor universitare, în anul 1948, și-a trecut examenul de licență cu o teză ce s-a bucurat de aprecierea unanimă a examinatorilor: *Monografia sociologică și metoda statistică reprezentativă*.

Încântat de prestația discipolului, Dimitrie Gusti i-a propus, de îndată, să plece la specializare în Franța. Urma să fie beneficiarul unei burse, pe care i-o oferea savantul Jacques Stoetzel, unul dintre promotorii metodei statistice reprezentative. A fost o simplă iluzie. Pentru regimul abia instaurat în România postbelică, *sociologia* devenise o știință indezirabilă. Scoaterea acesteia din programa învățământului universitar a coincis cu desființarea Institutului Social Român, pentru ca în scurtă vreme să înceapă prigoana împotriva celor ce se ilustraseră în domeniul respectiv.

Din anul 1949 până în 1953, Paul H. Stahl a lucrat la *Centrul de Cercetări Psiho-Medico-Pedagogice* de pe lângă Ministerul Sănătății. A fost șeful secției sociale, apoi director adjunct, dar mai presus de toate a fost un eminent cercetător științific. Proiectul de care se ocupa – o amplă investigație urbană asupra relațiilor dintre familie, școală și societate – avea să se încheie cu un scandal de proporții, provocat și

întreținut de ziarul „Scânteia”. I se reproșă orientarea învechită, tendința de a înfățișa doar sărăcia, vagabondajul și prostituția, fără a remarca binefacerile noii orânduiri. Nu peste multă vreme, sociologul nonconformist ajungea pe drumuri. Baza documentară a lucrării fusese distrusă, iar perspectiva găsirii unui alt loc de muncă nu se întrezărea.

Salvarea, ca și în cazul altor reprezentanți ai Școlii Sociologice, avea să-i vină din partea generosului cărturar George Oprescu. A fost angajat la *Institutul de Istoria Artei*, unde a lucrat timp de un deceniu, ocupându-se de arta populară. Proiectul de cercetare pe care l-a propus era *Casa țărănească*. O temă deosebit de complexă, care îi dădea posibilitatea să-și pună în valoare atâtea și atâtea idei fertile, ivite din pregătirea sa teoretică și experiența dobândită de-a lungul anilor. I se redeschidea accesul spre cercetările de teren, dimensiune esențială a oricărui demers sociologic și antropologic. Îl încânta perspectiva abordărilor multidisciplinare, iar faptul că avea posibilitatea să-și extindă observațiile asupra întregului nostru spațiu etnocultural îi netezea calea spre integrarea *societăților românești* în amplul context al culturii europene. Este un principiu călăuzitor, pe care îl regăsim în întreaga sa operă.

A fost unul dintre cei mai buni cunoscători ai terenului etnografic românesc. Contribuțiile sale științifice au meritul de a ne înfățișa realitățile rurale din perioada premergătoare colectivizării agriculturii, o epocă în care așezările noastre tradiționale își păstrau încă, nealterată, configurația din perioada interbelică. Se poate spune, fără pic de exagerare, că nu există zonă sau arie etno-folclorică românească, pe care el să nu o fi investigat sau despre care să nu fi scris măcar un studiu sau un articol. Nu a ignorat nici grupurile etnice conlocuitoare. S-a ocupat de huțului din Bucovina, de turcii și tătarii din Dobrogea, de lipoveni, de bulgari, precum și de comunitățile secuiești.

În centrul preocupărilor sale au continuat să stea *casele țărănești*. Nu s-a limitat la cunoașterea structurilor arhitectonice, a planurilor sau decorului acestor construcții, ci a încercat să surprindă întregul univers al mentalităților și credințelor ce gravitează în jurul microcosmosului gospodăresc. Fenomenul locuirii este analizat în toată complexitatea sa. Elementele ce relevă specificul civilizației lemnului, a pietrei sau a lutului sunt explorate la nivelul întregii țări, pentru ca apoi formele reprezentative, adesea de o incontestabilă originalitate, să fie studiate într-un context mai larg, balcanic, european și chiar extraeuropean.

Anii petrecuți la Institutul de Istoria Artei au fost deosebit de rodnici. Singur sau în colaborare a dat la iveală studii teoretice și aplicate, de cel mai viu interes pentru o cât mai justă evaluare a culturii și civilizației noastre tradiționale: *Arta populară românească, Arhitectura în Muzeul Satului, Arhitectura populară românească* (regiunile Hunedoara, Pitești și Ploiești), *Ceramica de Hurez, Planurile caselor românești țărănești, Porțile țărănești la români* etc. Urmare a prețuirii de care se bucura, în anul 1963 este numit șeful Secției de etnologie, folclor și istoria artei de la *Institutul de Studii Sud-Est Europene* al Academiei. Cercetările sale comparatiste îl recomandau, cu prisosință, pentru ocuparea acestui post.

Cu dăruirea și entuziasmul care l-au caracterizat întotdeauna, Paul H. Stahl a încercat să fructifice la maximum atmosfera atât de prielnică studiului, pe care a găsit-o în Institutul condus de Mihai Berza. Cei șase ani petrecuți aici s-au concretizat, printre altele, în tipărirea unor lucrări de certă valoare, precum: *Scoarțe românești, Arta populară din zonele Argeș și Muscel, Folclorul și arta populară românească, Civilizația vechilor sate românești, Meșterii țărani români și creațiile lor de artă* etc.

Spre sfârșitul deceniului șapte al veacului trecut, într-o vreme când cenzura regimului totalitar se acutizase, situația antropologului bucureștean începe a se înrăutăți de la o zi la alta. Unele studii i-au fost respinse chiar în momentul trimerii la tipar, pe altele i s-a cerut să le modifice, mai multe cărți i s-au retras din librării și au fost date la topit, câteva șpalturi ale altor volume au fost distruse etc. I s-au interzis, de asemenea, plecările la congrese și simpozioane internaționale, chiar dacă (sau poate tocmai de aceea!) toate cheltuielile erau suportate de organizatori. Ajuns la capătul răbdării, în anul 1969 a decis să ia calea exilului.

Nu i-a fost ușor. Călătoria clandestină, presărată cu destule riscuri și peripeții, a avut, totuși, deznodământul dorit, încheindu-se în capitala Franței. Privațiunile și incertitudinile au mai continuat o vreme, întrucât nu avea asupra sa nici un act care să-i ateste pregătirea profesională, formația științifică, sau care să-i probeze activitatea publicistică. Documentele doveditoare aveau să ajungă la Paris ceva mai târziu. Destinul i l-a scos însă în cale pe profesorul Jean Cuisenier, directorul *Muzeului de Arte și Tradiții Populare*, un foarte bun cunoscător al spațiului nostru etnocultural. Făcuse cercetări etnologice și de antropologie socială în România, ceea ce înseamnă că numele sociologilor noștri, inclusiv al lui Paul H. Stahl, îi erau bine cunoscute.

În scurtă vreme, profesorul Cuisenier era pe punctul de a obține de la Ministerul Culturii un post de secretar științific al Muzeului, pe care îl ceruse pentru specialistul român. Paul H. Stahl țintea însă ceva mai sus. Făcuse demersurile necesare pentru a fi încadrat ca profesor la *École des Hautes Études en Sciences Sociales*, condusă de ilustrul istoric Fernand Braudel. Disciplina pe care ar fi dorit să o predea se intitula *Sociologia Europei de sud-est*. Sorții i-au fost favorabili. Braudel l-a angajat, sugerându-i, încă de la început, să lucreze și în cadrul *Laboratorului de Antropologie Socială*. A colaborat deci cu Claude Lévi-Strauss, l-a cunoscut bine și pe Michel Izard, dar nu s-a abătut nicicând de la principiile teoretice și metodologice ale școlii în care se formase.

Timp de aproape un sfert de veac, a predat douăzeci și două de cursuri, cu o tematică foarte diversă, toate bucurându-se de o frumoasă audiență. Printre acestea, se numărau: *Introducere în etnologia Europei de est*, *Structuri sociale arhaice și sisteme de proprietate*, *Viața magică și religioasă a satelor*, *Sărbători țărănești și ceremonii domnești*, *Elemente păgâne și eretice în folclorul balcanic*, *Sângele: antropologie socială balcanică și europeană*, *Arhitectură țărănească europeană: case și biserici*, *Dreptul cutumiar european* ș.a. A făcut parte din corpul profesoral al Universității „René Descartes” (Sorbona), formând numeroși specialiști în problemele etnologiei sociale sud-est europene.

Are, de asemenea, meritul de a fi inițiat și coordonat două publicații de incontestabilă valoare științifică și culturală, pe care le-a distribuit gratuit tuturor cercetărilor din Europa Orientală, interesați de problematica abordată. Este vorba de *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens* și de *Sociétés Européennes*, totalizând peste cincizeci de volume. Un loc aparte, în acest context, îl ocupă seria intitulată *Études Roumaines et Aroumaines*, apărută sub genericul celei de a doua publicații.

Astfel spus, a deschis încă o cale pentru mai buna cunoaștere, la nivel european, a patrimoniului culturii populare românești. A contribuit, totodată, la recuperarea moștenirii științifice a Școlii Sociologice de la București. Iar dacă astăzi realizările sociologilor români din perioada interbelică și din anii imediat următori sunt cunoscute și apreciate în străinătate, trebuie subliniat că meritul lui Paul H. Stahl în această privință este unul de primă însemnătate.

Bogata și atât de variata activitate a cărturarului de care vorbim se întregește cu propriile studii, elaborate după plecarea din țară. Toate

se întemeiază pe ample și minuțioase cercetări de teren, efectuate în România, Albania, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Italia, Iugoslavia, Norvegia, Polonia, Suedia, Turcia, URSS și chiar Brazilia sau Nepal. Vom menționa doar câteva titluri: *Comunità di villaggio e comunità familiari nell'Europa 800*, vol. I-III, Milano, 1977-1979; *Household. Village and Village Confederation*, New York, 1986; *Histoire de la décapitation*, Paris, 1986; *Le radici di una valle alpina: antropologia storica e sociale della Val Tartano*, Sondrio, 1995; *Name and Social Structure: Examples Southeast Europe*, New York, 1988; *Triburi și sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase*, București, Editura Paideia, 2000 etc.

Pătrunzând în universul preocupărilor sale, descoperi cu uimire că aproape nu există componentă a civilizației sătești tradiționale pe care să nu o fi investigat. Dar nu atât vastitatea problematicii îmbrățișate impresionează, cât mai ales complexitatea unghiului de abordare. Ocupându-se de arhitectura rurală, de exemplu, domeniu în care a lăsat cele mai multe contribuții științifice, demersul etnografului este întregit de observațiile pertinente ale sociologului, de introspecțiile etnologului, de analizele specialistului în probleme de artă populară și, nu în ultimul rând, de subtilitățile folcloristului. Într-adevăr, interdisciplinaritatea și comparatismul stau la temelia operei sale, conferindu-i originalitate și temeinicie.

În noiembrie 1990, Muzeul Satului organiza la București, sub egida Ministerului Culturii, un Simpozion internațional, având ca temă *Satul european azi. Casa țărănească – arhitectură și mentalitate*. Erau prezenți numeroși specialiști români, precum și invitați din cincisprezece țări ale Europei. Profesorul Paul H. Stahl, director al *Laboratorului de Antropologie Socială* din Paris, nu putea lipsi! Ne revedeam după treizeci și doi de ani. Am avut atunci o lungă discuție, în centrul căreia s-au aflat satele și oamenii Moldovei, atât din dreapta, cât și din stânga Prutului. Secvențe din înregistrările făcute cu acel prilej au apărut în două publicații ieșene. Altele au fost prezentate la posturile de radio din Iași și Chișinău. Tot de atunci datează și fotografia ce însoțește comentariul de față.

În anii care au urmat, ne-am întâlnit de mai multe ori, atât la Iași, cât și la București. Acceptase să conducă *Muzeul Satului* și mai apoi să devină director al *Institutului de Studii Sud-Est Europene*. Era redactorul-șef al mai multor publicații de prestigiu și profesor asociat la

câteva universități din țară și din străinătate. Organiza manifestări științifice interne sau internaționale, participa la colocvii și simpozioane, ținea conferințe. Nu se plângea că este suprasolicitat și nici nu refuza pe nimeni, indiferent în ce probleme l-ar fi abordat.

A continuat să-și publice lucrările – unele reconstituite, cu răbdare, din ciornele celor distruse cândva – și, în același timp, să scoată la lumină studiile unor etnologi și sociologi, rămase în manuscris dintr-un motiv sau altul. După cum bine se știe, cel mai greu, pentru cineva care ridică stindardul sfâșiat, este să-l ducă mai departe. Paul H. Stahl a făcut acest lucru cu demnitate și în tăcere. Totul și toate s-au petrecut sub semnul celei mai desăvârșite discreții. O trăsătură definitorie a spiritelor alese, care l-a însoțit până în ultima clipă a existenței sale pământești.

Ion H. Ciubotaru